

Зоран Ранковић

(Православни богословски факултет, Београд)

УДК: 091=163.41"1609"
271.2-282.5"1609"

ЗАДОСТОЈНИК У НЕДЕЉУ ПО ПРАЗНИКУ ПЕДЕСЕТНИЦЕ

Апстракт. У овоме раду научној јавности представићу један богослужбени текст који се ретко среће у српској рукописној традицији. Реч је о *задостојнику* у недељу по Педесетници који је исписан у *Псалтиру с последовањем* из 1609. године (Братислава, Универзитетска библиотека, MS 1286). Текст *задостојника* пратиће коментар који се односи како на рукопис у коме се песма налази тако и на сам текст песме.

Кључне речи: литургика, историја богослужбених текстова, српско-словенски језик, Псалтир с последовањем, задостојник, недеља по Педесетници, литургија

У оквиру пројекта Библиотеке Српске патријаршије „Истраживање и прикупљање српских рукописа у иностраним библиотекама, манастирима и збиркама“, 13. и 14. децембра 2010. године радио сам на опису српских рукописа у Универзитетској библиотеци у Братислави (Словачка). Том приликом имао сам увид у 4 српска рукописа која се налазе у рукописној збирци ове установе. То су: *Дела апостолска* из 14. века (2 пергаментна листа) *Јеванђеље по Јовану* из 14-15. века (12 пергаментних листова), *Псалтир с последовањем* из 1609. године и *Песмарица* из 18. века.¹ Међу текстовима поменутог *Псалтира с последовањем* налази се и текст *Задостојника* на литургији у недељу по празнику Силаска

¹ Кратак опис ових српских рукописа видети у: R. M. Cleminson, *Cyrilli M. m. n. r. i. t. in Slovakia*, Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 1996, стр. 36-38, 40-48.

Светога Духа на апостоле (Тројица, Педесетница) – у недељу Свих светих.

У овоме раду доносим издање ове богослужбене песме. У приређеном издању спроведена су следећа начела: наредни знаци су изостављени, натписана слова спуштена су у ред и означена полукружном заградом, реконструисана слова означена су изломљеном заградом, задржана је изворна интерпункција. Уз приређено издање овог богослужбеног текста стоји коментар који се односи како на рукопис у коме се песма налази тако и на сам текст песме.

Псалтир с последовањем (сигнатура MS 1286) има VII + 330 + IV листа 180 x 131 мм. Број редова на листу није уједначен и варира између 17-26. Једностубачни текст исписало је више руку, писмо је полууставно са елементима брзописа и облицима сличним словима грчког алфавита. Датиран је на основу записа писара Георгија, исписаног брзописом на листу 269v.² Правопис није уједначен, један исти писар на истој страни пише правописом који садржи елементе и рашког и ресавског правописног система (нпр. вѣпїѣтъ, вѣпїѣ(т ъ), стѣнкѣ, стѣнѣ), ъ и ѣ сређу се на месту изговорног а, често се сређе и њихова вокализација и исписивање а, ѣ се сређе и на крају речи (ѣсѣѣ, ѣсѣѣ). Слова ѣ и н замењивана су са ѣ и ѣ и обрнуто, исписивањем ю после ч како корену чюд- тако и ван наведенога корена огледа се стара палаталност гласа ч, а можда је ово и остатак старог предлошка, глас ѣ означен је исписивањем вокала с прејотацијом.

Задостојник у недељу по Педесетници исписан је на листу 322, и то је једини текст на том листу. Наслов је исписан киноваром а остали текст црним мастилом. Киноваром су исписана и три иницијална слова, тако да се стиче утисак да је ова богослужбена песма подељена на три дела. У приложеном тексту задостојника ова три киноварна слова исписана су као велика. У тексту је, осим у једном примеру (вѣзѣра(с)ѣж(а)ѣнїа), присутно само ъ. Поред писања ъ на месту изговорног а (вѣнстнн'нѣ, вѣз'скр'сѣшаа(го), вѣспон(а)(ѣ)) заступљени су и примери са вокализацијом ъ у а (са, божаств'нннн, трнсаств'нннн, ча(т)ѣщ(ѣ), ча(с)тнѣншннн). У обележавању

² R. M. Cleminson, *Cyrillic Manuscripts in Slovakia*, стр. 40-43.

групе *ја* у положају после *ї* заступљен је вокал без прејотације (безъра(с)ѹж(д)єнїа, безънстїенїа), који се среће и код удвојеног *а* (дштоннѣаа, пр(ѣ)чн(с)таа). Група *је* на почетку означена је широким *є* и прејотованим вокалом (єгожє, є(д)нн'н(о), к(с)(тѣ)), у поствокалском положају означена је прејотованим вокалом (бокт се, свокго), али и вокалом без прејотације (н(є)б(с)(с)нїє, велнчає(и)(ь), нєнз'рѣ(т)(є)н'нїє). После палаталних сугласника исписан је вокал без прејотације (слав'нєншѣю, безънстїєнїа). Среће се удвајање вокала *а* (въз'скр'сѣшаа(го), вожа(с)тавѣнаа(го)), али и вокала *и* у групи *їи* (хрѣѣнцѣ, ирѣтвїн(х)(ь), прославїн(и)(ь)).

Литургија је најважнија света тајна Цркве, срж њенога живота, она је сабрање верних – ерї то аѣто – у пасхалној радости. Све свете тајне Цркве и сва молитвословља представљају припрему за литургију и у њој добијају своју пуноту. Образац вршења свете литургије формиран је на основу обрасца Тајне вечере.³ Апостоли су начин вршења ове свете тајне ширили истовремено са ширењем јеванђелске науке. Ширећи се по местима и народима римског царства – касније и шире – начин вршења литургије богатио се локалним елементима и духовним доприносима сваког народа према његовим могућностима и предиспозицијама. Тако су произашли различити типови и текстови литургија, који су се кроз векове развили и попримили додатке или скраћивања.⁴ До данашњег времена пуне литургије св. Јована Златоустог и св. Василија Великог остале су најзаступљеније у Источном хришћанству.

У литургији се разликују два дела: први део – литургија речи – обухвата појање, читање и прозбе, а други део – литургија тајне – обухвата вршење свете тајне евхаристије, приношење дарова, освећење и причешће.⁵ Оба дела литургије имају непроменљиве и променљиве делове. Непроменљиви делови имају за циљ да олакшају служење литургије и учествовање у њој, док се променљивим деловима избегава монотонија.⁶

³ Ј. Фундулис, *Литургика*, I, превод са грчког језика Коста Симић, Краљ во 2004, стр. 150.

⁴ Ј. Фундулис, *Литургика*, стр. 151-153.

⁵ Исто, стр. 157.

⁶ Исто, стр. 213-215.

Централна литургијска молитва јесте анафора. Она се састоји из пет делова: *praefatio, sanctus, anamnesis, epiklesis* и *intercessio*. Помињање Пресвете Богородице и певање химне у њену част улази у састав *intercessio* дела анафоре, а почиње возгласом: „Особито за пресвету, пречисту, преблагословену, славну Владичицу нашу Богородицу и Приснодјеву Марију“. Овај возглас свештеник произноси гласно кадећи часну трапезу са места на коме стоји. Народ по возгласу потврђује изречено о Богородици појањем песме *Достојно јест*. У изузетним случајевима уместо песме *Достојно јест* пева се ирмос девете песме канона на јутрењи с празничним припевом, а понекад само ирмос девете песме. Тај ирмос који се пева на литургији – сам или с припевом – назива се *задостојник*.⁷ На литургији св. Василија Великог пева се *задостојник* „О тебје радујетсја благодатнаја всјакаја твар“.⁸ На литургији на 12 великих празника (Господњих и Богородичиних) пева се *задостојник* – ирмос девете песме канона.⁹ За време појања *Достојно јест* или *задостојника*, свештенослужитељ чита из диптиха прво имена упокојених, а потом живих чланова Цркве. Недеља по Педесетници зове се *прва недеља по Педесетници*, посвећена је успомени свих светих и зато се зове још и *недеља Свих светих*. Овом недељом завршава се богослужбени круг цветног триода.¹⁰ Савремени типичи не упућују на произношење *задостојника* на литургији ове недеље.¹¹ Постојање овог *задостојника* није, бар колико је мени познато, потврђено у српским рукописима.

Химна Богородици *Достојно јест* спада, дакле, у променљиви део литургије. У свим древним литургијама Источне цркве увек се налазила одређена химна Пресветој Богородици.¹² У рукописима византијског *Еухологија* итало - грчког порекла

⁷ К. Никольскій, *Пособіе къ изученію Устава богослуженія православной церкви*. Изданіе седмое, С. – Петербургъ 1907. Переиздание Москва 1995, стр. 436.

⁸ Исто, стр. 437.

⁹ Исто, стр. 519.

¹⁰ Л. Мирковић, *Хеорталогіја*, Београд 1961, стр. 236-237.

¹¹ Видети нпр. *Типікъ церковный по чину христовы великия церкви, въ константинополи, лѣонг*, стр. 323.

¹² М. Скабаланович, *Типик с тумачењем*, превео с руског С. Продић, Шибеник 2004, стр. 650.

из X - XI века среће се, неретко, указ да се на литургији после свештенослужитељевог возгласа „Особито за Пресвету...“ пева химна „Богородице Дјево“, заснована на поздраву архангела Гаврила приликом Благовести (Лк 1, 28; 1, 42). Ова пракса се, вероватно, најпре појавила у Јерусалиму или Александрији, потом је она ушла у богослужбену традицију јужноиталских Грка, а од друге половине 14. века постала је део цариградске богослужбене праксе. Међутим, у 16. веку ова химна Богородици замењена је богородичном песмом *Достојно јест или задостојником*.¹³

Ова богослужбена песма представља мали, али пажње вредан, прилог за познавање литургијске праксе у Српској православној цркви. Трагајући за изворима и рукописима из којих је ова ретка богослужбена песма преписана и унесена у овај српски рукописни *Псалтир с последовањем*, трагамо и за утицајима на српску литургијску традицију, а шире – и на српско богословље.

Текст задостојника:

Бє (ж)(є) двостонн'наа вѣ нѣ(д)(ѣ)лю по тронч'нѣ

Дѡ(с)тонн'но ю(с)(ѣ), ѡко вѣстнн'нѣ славнн те б(о)га слова егоже бојет се-
 н трепещѣтъ херѣвѣнѣмѣ, н славословет слыы н(є)б(є)(с)нїе. вѣз'скр'сѣшаа(го)
 нз' мрѣтвѣн(х)(ѣ). х(рн)(с)(т)а жнзѣнодавѣца, са страхоу прославѣн(м)(ѣ).
 вѣспон(м)(ѣ) вѣсн б(о)голеп'но пѣ(с)ан'нн божастав'нннн. о(т)ца н с(ы)на н
 д(ѣ)ха бож(а)ставьнаа(го). трнсастав'нѣю дръжавѣ. є(д)нн'н(о) ц(а)рѣ(с)тѣво
 н го(с)подь(с)тѣво. Нзѣ мрѣтвѣн(х)(ѣ) вн(д)євѣшн своєго с(ы)на прѣ(ѣ)чн(с)таа
 д(ѣ)во вѣскрѣ(с)шаа(го), б(о)голеп'но ра(д)остн ннз'рѣ(ѣ)н'нїе. тѣвары
 нспльннше (с)(є), то(г)(о) славеше, н тѣ(б)(ѣ) ч(а)т(у)щ(є): Ч(а)с)тнншѣю
 херѣвѣн(м)(ѣ), н слав'неншѣю безѣра(с)ч(а)енїа серафѣн(м)(ѣ) без'нстєнїа
 б(о)га сло(в)(о) рожд(а)ьшѣю. сѣщѣю б(о)городн)цѣ тѣ(б)(ѣ) велнч(а)є(м)(ѣ):-

¹³ *Православная энциклопедия*, том V. Под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Алексия II, Москва 2007, стр. 505.

Резиме

У овом раду аутор прилаже један богослужбени текст који се ретко среће у српској рукописној традицији. Реч је о *задостојнику* у недељу по Педесетници који је исписан у *Псалтиру с последовањем* из 1609. године (Братислава, Универзитетска библиотека, MS 1286). Текст *задостојника* прати коментар који се односи како на рукопис у коме се песма налази тако и на сам текст песме.

Резюме

Зоран Ранковић

Задостойник в воскресенье по Пятидесятнице

В предлагаемой работе прилагается один богослужебный текст, редко встречающийся в сербской рукописной традиции. Речь идет о задостойнике в воскресенье по Пятидесятнице, записанном в Следованной псалтыри 1609 года (Братислава, Университетская библиотека, MS 1286). Текст задостойника сопровождается комментарием, относящимся как к рукописи, в которой находится это песнопение, так и к самому тексту песнопения.

BIBLID: 0351-2819, (2011), 33, стр. 241-246.